

In de hoek geverfd

Over maatschappelijke verantwoordelijkheid

Bijdrage Lara de Brito tijdens werkbezoek Sociaal Werk NL aan Wageningen
1 december 2016

De wereld staat er niet best voor. En de noodzaak om te veranderen, dringt zich steeds meer aan ons op. We hebben onszelf in de hoek geverfd en moeten met een zo klein mogelijk voetafdruk uit de hoek komen en dat vraagt grote inzet van ons allemaal.

Wageningen voelt haar maatschappelijke verantwoordelijkheid en handelt zo consistent mogelijk om invulling te geven aan die verantwoordelijkheid. Dat zit in zowel kleine als grote dingen. Dat geldt voor de stoelen waar u op zit en de tafels waar u op leunt, alsook voor de hoge klimaatambitie om in 2030 neutraal te zijn. Hoe we kiezen om te experimenteren met directe democratie en een fundamenteel andere benadering van welzijn en zorg. Als gemeente vertellen we waar mogelijk het grote verhaal en geven we het goede voorbeeld. Het goede voorbeeld geven begint in het stadhuis en met het stadhuis. Toen we hoorden dat Wageningen een Europese nominatie had binnengesleept voor de circulaire inrichting van dit door Thomas Rau 'vernieuwbouwde' stadhuis, waren we dan ook bijzonder trots. "Oslo, Londen en The City of Wageningen", in dat rijtje staan, dat was voor ons al de prijs.

Als Wageningen hebben we besloten om helemaal over te gaan op circulair inkopen. Maar wat heeft circulair inkopen te maken met waarom we hier vanmiddag bij elkaar zijn? Van alles, dat beloof ik. En het lijkt een oninteressant onderwerp maar niets is minder waar. Allereerst, het goede doe je niet maar een beetje, het goede dat doe je helemaal. Dus 100% circulair inkopen. Ik bespaar u alle argumenten en discussies die vervolgens losbranden, waarom 100% eigenlijk niet kon, politiek een risico, een begrotingsprobleem, de markt is er niet klaar voor, and so on. We kozen er toch vol overtuiging voor. Het argument dat de markt er niet klaar voor is, is geen goed argument om het niet te doen, maar om het juist wél te doen. Met de inkoopmacht van de overheid kunnen we de markt veranderen. Als eerste gemeente in Nederland hebben we ook gekozen om alle ambtenaren te trainen in de principes van een circulaire economie, niet alleen de inkopers en managers maar iedereen. En we hanteren een brede definitie van circulair, want circulair gaat niet alleen over recyclen en de afwezigheid van toxische materialen, het draait net zoveel om milieu als om het naleven van mensenrechten. Omdat we die brede insteek hebben, heeft het ministerie van EZ ons uitgenodigd om aan te sluiten bij de Green Deal inkoop, en dat hebben we ook gedaan.

Bewust heb ik gekozen om te beginnen met een onderwerp dat ogenschijnlijk saai, onzichtbaar en weinig spectaculair lijkt. De samenleving veranderen, is niet altijd heroïsch en bestaat uit vaak onzichtbare stappen, die hopelijk wel een groot resultaat opleveren. Maar in het voorbeeld van circulair inkopen zit meer verstopt. Een faciliterende overheid, een overheid die uit de weg gaat en ondersteund is niet genoeg. Als we grote veranderingen willen, moeten we ons ook dapper opstellen, een actieve en betrokken overheid zijn die verantwoordelijkheid neemt en investeren in innovatie als een belangrijke taak ziet.

Lokale overheden zijn in bijna alles wat ze doen beschermers van mensenrechten. We geven niet alleen invulling aan mensenrechten met onze noodopvang voor asielzoekers, die afgelopen week in het landelijke nieuws is geweest, maar met bijna alles wat we doen, armoedebestrijding, gezondheidsbeleid, ouderenzorg, welzijn, jeugdbeleid, onderwijs, dagbesteding, vrijwilligerswerk, werk, cultuur, wonen, veiligheid, maar dus ook met ons circulair inkoopbeleid. En dat is een ontdekkingstocht, want we leven in een wereld waar het schenden van handelsverdragen sancties kent maar mensenrechtenschendingen niet.

Wij hebben allerlei publieke taken geliberaliseerd, marktwerking geïntroduceerd in zorg, welzijn, kinderopvang, cultuur ga zo maar door. Maar welzijn en zorginstellingen zijn geen ordinaire marktpartijen en moeten zo ook niet benaderd worden. Daarom hebben we als college in Wageningen, naast keuzevrijheid, duurzaam partnerschap als belangrijk vertrekpunt gekozen voor ons sociaal beleid. Door ons duurzaam te verbinden aan een aantal partijen kunnen we niet alleen de kwaliteit beter bewaken, maar ontstaat er ook ruimte om te innoveren. Want als organisaties van jaar tot jaar in onzekerheid verkeren of ze de aanbesteding wel binnen slepen dan is innoveren een stuk lastiger. Als we die nieuwe betere zorg dichtbij willen, dan zullen we ook keuzes moeten maken die dat ondersteunen.

Waar het kan, probeer ik ook partijen te overtuigen dat uitgaan van 'ieder zijn eigen rol en verantwoordelijkheid' vaak als uitkomst heeft dat het niemands verantwoordelijkheid is. Zoveel sociale drama's zijn daarop terug te voeren. Ik ga liever uit van een gezamenlijke maatschappelijke verantwoordelijkheid. Staan er mensen op een lijst om uit hun woning gezet te worden dan is het is onze gezamenlijke verantwoordelijkheid van gemeente, woningcorporatie en welzijnsorganisatie om er een oplossing voor te vinden, want deze mensen bestaan en verdwijnen niet van de aardbodem. En wie formeel voor wat verantwoordelijk is, is niet het belangrijkste, of er een oplossing komt voor een gezin, daar gaat het om. Voordat het escaleert.

Om gezamenlijk de maatschappelijke verantwoordelijkheid te kunnen nemen, hebben we een duidelijk gezamenlijk beeld nodig van wat voor een samenleving we willen zijn: welke waarden daarbij horen en wat dat betekent voor de uitvoering en hoe we met mensen omgaan. Beleid; de ruimte tussen visie en praktijk, daar waar de meeste bestuurders, ambtenaren en instellingen zich bijna voltijd in begeven, is niet alleen het minst interessant, maar het heeft ook weinig zin als er geen helder beeld is van waar we heen gaan en wat dat betekent voor de wijze waarop we mensen benaderen en ondersteunen.

In Wageningen hebben we dat beeld helder. Voor ons in Wageningen is de samenleving veel meer dan een optelsom van individuen. Het cement van een samenleving is collectiviteit, samenzijn, verbinding. Dat is niet ouderwets, dat is actueler dan ooit. We moeten investeren in mensen en netwerken. In Wageningen ontwerpen en bouwen we samen met de inwoners aan een betrokken samenleving. Daar hoort, zoals ik al eerder aangaf, een betrokken overheid bij. Een andere belangrijke voorwaarde voor het bereiken van de betrokken samenleving is wat mij betreft eigenaarschap. Betrokkenheid met elkaar en met onze directe omgeving, het gevoel van verantwoordelijkheid en ambitie om daar deel van uit te maken, ontstaat niet vanzelf.

Waar mensen niets over te zeggen hebben, daar voelen ze zich ook niet verantwoordelijk voor. Dus moeten we, als we willen dat mensen deze verantwoordelijkheid voelen, ze ook zeggenschap geven. En niet een beetje af en toe, maar echte directe zeggenschap. Structureel. Daarom hebben we besloten om in Wageningen de ontwikkeling van het hele nieuwe sociale beleid-uitgaven van ongeveer 30 miljoen, bijna een derde van de gemeen-

tebegroting- in een proces van directe democratie met de stad vorm te geven. Zonder inhoudelijke kaders, behalve mensenrechten.

Ook hier was het pionieren omdat er op deze schaal in Nederland weinig tot helemaal geen ervaring mee is en we het Wageningse wiel dus moesten uitvinden. Er is door drieduizend mensen, tijdens verschillende fasen, online en tijdens bijeenkomsten, vijfduizend keer input geleverd. Om het proces vorm te geven, hebben we gebruik gemaakt van de principes van Design Thinking. Een belangrijke spelregel die het vermelden waard is, was dat een ieder alleen voor zichzelf mocht spreken, niet namens een achterban, bijvoorbeeld een hele wijk. Zo doorbreek je bestaande machtsstructuren waarvan de legitimiteit moeilijk te achterhalen is en verleid je veel meer mensen om zelf betrokken te raken.

Een ander voorbeeld van de betrokken overheid in de praktijk, is dat we onszelf de opdracht hebben gegeven om de doelgroepen, waarvan we weten dat ze niet uit zichzelf meedoen, actief op te zoeken. We hebben speciale formulieren ontworpen voor jongeren, ouderen en verstandelijk gehandicapten. Daarnaast zijn de groepen laaggeletterden en mensen van buitenlandse afkomst opgezocht. Ook was de site te vertalen in meerdere talen. Het formele resultaat van dit proces is het document Samen Wageningen dat binnenkort definitief ter besluitvorming aan de raad wordt aangeboden. Maar misschien nog interessanter is wat het maatschappelijk opgeleverd heeft. Wat indruk op mij maakte was dat ik verpleeghuis Rumah Kita bezocht en te horen kreeg dat het de bewoners goed deed, dat ze zich meer onderdeel voelden van de stad en het gevoel kregen dat ze er toe deden.

Minstens zo belangrijk als inhoud is bejegening. Daarom beschrijft Samen Wageningen een vijftal Wageningse principes die ook iets zeggen over onze houding en intentie en een gids zijn voor gedrag.

1. “Problemen zoveel mogelijk voorkomen.” Dat klinkt als een open deur maar het is het niet. Wageningen kiest in de praktijk veel vaker en duidelijker voor preventie dan andere gemeenten. **Gezondheidswinst van groen en cultuur** is daar onderdeel van. We hebben een Huis van de Wijk -van Solidez waar we zo meteen ook mee op pad gaan dat helemaal in het teken van cultuur staat. We zijn ook aan het experimenteren met groen als medicijn, professionals aan het trainen om naar buiten te gaan en groen onderdeel van de behandeling te maken.
2. Nog een algemeen klinkend principe dat we op lokaal niveau op unieke manier invullen, is het principe “inwoner centraal”. We gaan straks op bezoek bij ‘t Startpunt - het brede sociale loket, samenwerking met een groot aantal organisaties- daar geldt sinds 1 januari 2015 de regel “**We praten niet over maar met mensen**”. Pieter Hilhorst en Jos van de Lans hebben Wageningen aangehaald als voorbeeld van hoe het anders kan. Achter deze kleine regel, niet over maar met, gaat een grote revolutie schuil, met veel consequenties voor de werkwijze en houding van professionals. Maar natuurlijk ook voor inwoners, want of je zelf mag bepalen wat je nodig hebt of dat anderen dat voor je doen, maakt een groot verschil.
3. Het derde principe is “We doen het samen”. Met onze invulling van directe democratie geven we hier richting aan. En we doen het niet alleen samen, we staan ook macht af. In Wageningen sturen we daarnaast bewust op **samenwerking in plaats van concurrentie**. Als je goed kijkt, sta je versteld van hoeveel concurrentie er in de werkwijze van onszelf en onze maatschappelijke partners zit. De aanwezigheid van marktlogica is overal.

4. “Vertrouwen” is onze vierde principe. Regels, processen en onze manier van omgang zijn veelal gebaseerd op wantrouwen en straffen. Een tot de verbeelding sprekend voorbeeld waar we al een tijd mee bezig willen, is het vertrouwensexperiment met de bijstand. Onderdeel van werken vanuit vertrouwen is **veel minder controle**. Dat is direct ook veel minder bureaucratie. Bij een aantal minima-regelingen doen we het al.
5. Het laatste principe is “vernieuwing”. We zijn actief op zoek naar vernieuwing. Niet vernieuwen om het vernieuwen, maar om vorm te geven aan de waarden die belangrijk zijn en horen bij de betrokken samenleving die we graag willen worden. Behalve ‘t Startpunt en ons onafhankelijke Kernteam - dat op een onorthodoxe manier oplossingen verzint en ons als gemeente ook regelmatig een spiegel voorhoudt - lopen er op allerlei fronten innovatieve projecten en burgerinitiatieven waar ik nu niet allemaal stil bij kan staan maar die het resultaat zijn van onze behoefte om **verbeteren en versimpelen als basishouding** te hebben.

Vorige week was ik in gesprek met een lokale kunstenaar over de gecompliceerde wereld van de zorg. Ik vertelde dat ik Wageningen beschouw als een experimenteerruimte voor de betrokken samenleving. Onze stad is groen, sociaal en internationaal. Heeft een stevige progressieve politieke kleur. Een mooie schaal, niet te klein, niet te groot. Maar kent ook hele grote verschillen, in positieve zin qua diversiteit maar helaas ook als het om ongelijkheid gaat. Ongelijkheid in opleiding en in inkomen.

Wageningen heeft een relatief grote groep hoogopgeleiden en ook een oververtegenwoordiging van mensen met een lage sociaal economische status. Met andere woorden: we missen een echte middengroep. Met alle gevolgen van dien. Het eenduidige beeld van Wageningen als hoogopgeleide stad is maar een onderdeel van de werkelijkheid. De kunstenaar waar ik mee sprak, stelde voor om Wageningen tot eiland te bombarderen. Ik snapte wat hij ermee wilde, de eigenheid van de stad benadrukken. Maar eilanden zijn in zichzelf gekeerd en Wageningen is juist onderdeel van de wereld. Wageningen moet zich niet afkeren van de wereld erbuiten maar juist een alternatief helpen bieden voor hoe het ook kan. Daarin werken we heel graag samen met landelijke belangenorganisaties zodat we andere gemeenten kunnen laten zien dat investeren in mensen mogelijk is. En ze tegelijk te verleiden om te kiezen voor armoedebestrijding als stevig fundament onder de rest van hun sociaal beleid. Want diversiteit is mooi, maar verschil in kansen is een gevaar voor een solidaire en open samenleving. De gevolgen daarvan zien we wereldwijd.

In Denemarken zijn ze nu bezig om in een aantal ziekenhuizen te experimenteren met het werken zonder financiële prikkels, alleen sturen op kwaliteit, op wat de patiënt volgens de arts nodig heeft. Dit experiment volg ik met veel interesse omdat we in Wageningen ook als principe ‘budget volgt beleid’ hebben. We zijn ervan overtuigd dat kwaliteit volgen niet alleen uit menselijk perspectief het juiste is om te doen, maar uiteindelijk ook goedkoper is. Bij de laatste bijeenkomst van de Transitiecommissie Sociaal Domein kwam de mooie uitspraak voorbij: “Als je het goedkoper organiseert, krijg je minder, als je het beter organiseert wordt het goedkoper.” Die uitspraak in de praktijk brengen, dat is wat we moeten doen. En dat is bijzonder ingewikkeld.

We moeten met nieuwe ogen leren kijken, het soms absurde van ons dagelijks werk leren zien. Want de grote verandering zit vaak in de ogenschijnlijke kleine dingen.

Als het goed is herkent ieder van ons de volgende uitspraken:

We kunnen niet alles in een keer veranderen.
We hebben nou eenmaal wachtlijsten.
Het kan vast goedkoper door het aan te besteden.

Waarom eigenlijk? Waarom hebben we nou eenmaal wachtlijsten? Waarom gaat het zo vaak over aanbestedingen en juridische regels en zo weinig over gezondheid en kwaliteit van leven? *Money Trumps values*. Als je hier over nadenkt en een aantal aannames, die verstopt zitten in deze en vele anderen uitspraken die elke dag ongemerkt voorbijtrekken, doordenkt dan zijn deze uitspraken eigenlijk heel raar. Om uit de hoek te komen waar we onszelf in geverfd hebben, moeten we onlogische vanzelfsprekendheden leren herkennen, onvermoeibaar scherpe vragen blijven stellen en consistent blijven volhouden dat het niet alleen anders kan, maar ook anders moet.